

DOPISY

NEOFICIÁLNÍ ZPRÁVA O ČINNOSTI ČLENA VÝPOČETNÍ KOMISE IUCr

Úvod

Byl jsem požádán redakční radou o zpětný pohled a svoje osobní zkušenosti z práce ve „Výpočetní komisi“ Mezinárodní krystalografické unie (IUCr), ve které jsem působil 18 let jako poradce, řádný člen, předseda a konečně jako „immediate past chairman“.

Ukazuje se, že politika a soukromé vztahy jsou i ve vědě důležitější než špičková znalost programovacích jazyků a ovládání souborů programů. Úředníci, politici a závist jsou hlavními nepřáteli jakékoliv odborné činnosti a boj s nimi nikdy nekončí. Na několika příkladech bych chtěl ilustrovat život v reálném prostředí. Přiznávám, že jsem vynechal řadu situací kladných, za což se omlouvám, tak i záporných, protože nechci vyvolávat duchy minulosti.

Start

Koncem šedesátých let se poněkud uvolnilo cestování a ředitelé některých ústavů toho využívali k vysílání svých zaměstnanců na zahraniční stáže. Cestování bylo v té době mimořádně atraktivní vzhledem k po desetiletí neměnnému kurzu koruny k zahraniční měně (1 USD = 10 Kč = sedm piv v běžné restauraci). Pracovníci po návratu se proto cítili nadřazení svým kolegům, kteří nikam nevyjeli. „Cestovatelé“ tvořili „elitu ústavu“, která mnohdy bránila dalším kolegům v zahraničních stážích. Vycestování bylo tedy vázané na zajištění plného financování cesty „legální a důvěryhodnou institucí“ v zahraničí. To se týkalo i mne, protože jsem byl o něco mladší než elitáři a hlavně jsem jako fyzik byl cizím elementem v chemickém ústavu. Přes všechna úskalí rozhodl prof. Wichterle, tehdejší ředitel ústavu, že si smím podat přihlášku do konkursu vypsání „NRC of Canada“.

Konkurs jsem „vyhrál“ a nastoupil v roce 1967 do rtg oddělení dr. Barnese v NRC v Ottavě. Po jisté „zkušební době“, kdy jsem prokázal naprostou neznalost metod a přístrojů užívaných na novém pracovišti mi kolega pověřený kádrovou politikou prozradil, proč dali přednost mně před třiceti fundovanými odborníky z Oxfordu, Cambridge atd. Mé hostitele totiž lákala příležitost politicky kazit representanta východního tábora, k čemuž doposud neměli možnost. Nemusím říkat, že výsledek byl právě opačný. V severní Americe je společensky nutné vše chválit, protože negativní postoje svědčí o neúspěšnosti mluvčího. Ke konci mého pobytu to došlo tak daleko, že sekretářka oddělení v mé přítomnosti (a jen v mé přítomnosti) peprně nadávala na místní poměry.

Můj vedoucí v NRC byl původem Egyptan. Kromě toho jako muslim byl nejvyšším hodnostářem sekty Ismailitů v Kanadě. V té době Československo dodávalo do Egypta zbraně a vojenská vozidla, takže jsem byl pod ochranou významné osobnosti. Vzhledem k jeho dalším funkcím, které zastával v IUCr, jsem byl navržen a přijat za „poradce“ do Výpočetní komise IUCr.

Škola NATO v Parmě 1971

V roce 1971 se konala škola výpočetní techniky v Parmě. Hlavním sponzorem bylo NATO. O mé účasti byl informován pouze předseda naší Akademie věd. Účast mi sice nezakázal, ale upozornil mě, že „o ničem neví“ a v případě nepříjemností mi nepomůže. Horší to bylo v Itálii. Místní studenti na protest proti NATO okupovali posluchárny na Universitě, přestože vedení školy je přesvědčovalo, že je lepší dát imperialistické peníze na základní výzkum v krystalografii než na kanóny. Posluchárny byly střeženy studenty přes den, dělníky v noci. Tak jsme byli nuceni přenést přednášky do sklepa jednoho hotelu ve městě, což byl soukromý objekt, kam studenti již nemohli. Studenti však zapoměli na to nejdůležitější: zablokovat menzu, kde jsme měli zaplacenou stravu. Na jídlo jsme přicházeli po skupinkách dvou, tří lidí, čehož si studenti nevšimli. Pouze jmenovku s nápisem Československa jsem musel rychle schovat, protože místní levicový tisk by tomu jistě věnoval nežádoucí pozornost.

Škola v Praze 1975

Roku 1975 byla uspořádána Letní škola IUCr výpočetní techniky v Praze. Mezi organizační potíže patřilo i zamítnutí udělení visa pro hlavního přednášejícího prof. Jerome Karleho, nositel Nobelovy ceny. Prof. Karle byl v té době vedoucím krystalografické laboratoře ve výzkumném ústavu amerického námořnictva. To bylo automaticky spojeno s hodností generála, bez ohledu na to zdali jmenovaný vůbec někdy sloužil v armádě. Ani diplomatická nota amerického ministerstva zahraničí nepomohla. Podařilo se však v Praze nalézt člena naší bezpečnosti, který měl uvedený případ odložený ve své zásuvce a přesvědčit ho, že Jerome Karle není Karel Jerom, ani Jaromír Karl, a že není československý emigrant. Naši houževnatost v jednání s úřady ocenil prof. Karle několikrát později.

Součástí programu školy byl i výlet na Konopiště se slavnostním obědem „bažant na víně“. Porce byly sice malé, ale bažanti značně uleželí. To se projevilo zdravotními potížemi mnoha účastníků. Mezi nimi byl i hlavní přednášející, nositel Nobelovy ceny, prof. Herbert Hauptman z USA. Přivolat českého lékaře se nepodařilo, vzhledem k tomu, že pacienti byli západní cizinci. Nakonec jsme přesvědčili jednoho studenta medicíny, aby prohlédl alespoň prof. Hauptmana, který na tom byl nejhůře. Na základě dobrozdání uvedeného medika jsme odvezli pacienta do Ruzyně k letadlu do Amsterdamu, kde se o něj již postarali holandské kolegy.

Prof. Hauptman projevil pochopení pro naše specifické problémy i při své pozdější návštěvě na základě oficiálního pozvání Československé akademie věd. Jakožto vzácný host byl ubytován ve vile Lana, která byla určena pro VIP hosty ČSAV. Přidělená místnost byla sice tmavá, zato strop vysoký jako v kostele. Toaleta společná na chodbě. Cítil jsem nutnost se za zmíněné nedostatky omluvit, ale „Herb“ mě ujistil, že vše je OK, protože za války, když sloužil na křižníku v Pacifiku, bylo ubytování ještě horší. Během

mého pobytu v USA se pak prof. Hauptman projevil jako velmi pohostinný a umožnil mi navázat další kontakty užitečné pro činnost Výpočetní komise IUCr.

Letní škola v Praze měla dozvuky i v zahraničí. Během kongresu v Amsterdamu, který následoval po Letní škole, byl vznesen oficiální protest týkající se zamítnutí vstupních víz do ČSSR pro delegaci Izraelských krystalografů, kteří se chtěli účastnit této školy. Volný přístup byl totiž podmínkou pro sponzorování ze strany IUCr a dalších mezinárodních organizací. Hlavní útok byl veden na mého bývalého kanadského „supervisora“ arabského původu, který byl v dané době předsedou Výpočetní komise. Protože jsem předpokládal podobnou reakci Izraelců, přivezl jsem sebou z Prahy dvě bedny sborníků z Pražské školy, které jsem rozdál postiženým kolegům. Veškerou zodpovědnost jsem vzal na sebe, přičemž v pozadí jednání se vzpomenu na rozhodující Československou dodávku letadel a zbraní do Izraele, při vzniku tohoto státu. Tím byl problém zažehnán a přátelská spolupráce obnovena.

Škola v Bangalore 1980

Pobyt v Indii bývá spojen s nejrůznějšími zážitky díky odlišnosti kultury i klimatickým podmínkám. Předně je to různost jazyků, kterých je v Indii několik stovek, jestliže v to počítáme i místní nářečí. Tak například jen v samotné Bombay se mluví třemi jazyky. Angličtina je jakýmsi esperantem pro většinu obyvatel Indie. Je to však indická angličtina, bohatá na místní výrazy. Lidé ve vlaku suverénně přeskakují z jednoho jazyka do druhého. Ještě v letadle jsem se z turistického průvodce naučil několik krátkých vět, včetně pozdravů a výrazu souhlasu. Ten je původem ze sanskrtu a vyslovuje se „hača“. Je doprovázen kýváním hlavou tak, že Evropan je na rozpacích, zda jde o souhlas, či naopak. Tyto jazykové drahokamy jsem několikrát neopatrně použil, což mělo za následek, že po příjezdu do Kalkaty se mě hostitelé dotazovali, zda mluvím také bengálí, když mluvím hindí. Člověk se nemá zbytečně vytahovat.

Podobně lze způsobit rozruch i útržkovými znalostmi indické kultury obecně. Během školy v Bangalore uspořádal rektor hostitelské university pro frekventanty školy slavnostní večer, jehož součástí byla i produkce tanců a hudby. Rektor zdůraznil, že tance i hudba jsou čistě indického původu. Na rozdíl od svých kolegů, kteří přijeli v šortkách a košilích s krátkými rukávy, jsem jako jediný měl v kufru také tmavý společenský oblek. To rozhodlo o tom, že musím jako reprezentant školy panu rektorovi poděkovat. Kromě děkovných frází jsem si neodpustil poznámku, že vše co jsme viděli, byl skutečně originál, až na ruční varhánky, které byly součástí produkce. To vyvolalo šum v sále. Všiml jsem si totiž, že varhánky jsou ovládány pomocí pianové klaviatury, což je v rozporu s klouzavými tóny indické hudby. Rektor prohlásil, že se vsadí o pravdivost svého tvrzení. Rozhodnout měl dirigent orchestru. Potvrdil, že varhánky jsou indické. Na můj dotaz od kdy odpověděl, že už dva roky. Druhý den jsem od rektora obdržel svazek letenek do nejznámějších archeologických nalezišť v Indii.

Součástí pořádání mezinárodních škol je i stravování. Někteří účastníci nejedí hovězí, jiní vepřové nebo jednoduše žádné. Tradiční umístění slavnostní jídelny v je Indii

v parku, kde stojí velký stan, který má vchod ozdoben závěsem z barevných provazců. Později jsem pochopil, že tyto tránsné jsou obranou proti vstupu toulavých psů a stan brání nezvanému pachtu. Číšníci byli v uniformách a s bílými rukavicemi. Nicméně se mi podařilo nahlédnout do „kuchyně“ za stanem, kde se na kravském trusu peklo maso položené na plechu z barelu od benzínu. Kuchaři byli bosí a oblečeni pouze do bederních roušek. Nicméně servírované jídlo bylo znamenité chuti. Člověk nemá chodit tam, kam není zván. O užitečnosti zmíněných opatření jsem se přesvědčil také v jedné zahradní restauraci bez ochranného stanu, kde na můj steak se střemhlav vrhnul dosti veliký pták a nejen že mi ukradl maso, ale stačil se mi ještě vykálet do talíře.

Návštěva exotických zemí bývá spojena se zdravotními potížemi. Proto kolegové z Holandska a dalších západních zemí byli pro pobyt v Indii vybaveni krabicemi léků a návodem v jakých dávkách se mají hrsti medikamentů konzumovat. Hygienická stanice v Praze mi pro změnu nedala nic. Výsledek byl zajímavý. Já, nechráněn, jsem cestu přežil bez viditelných následků. Někteří západní kolegové naopak se týden po návratu domů ocitli v nemocnici. Jejich tělesná schránka totiž nesnesla náhlé přerušení medikace.

Cestování v Indii má své kouzlo. Přes protesty místních organizátorů jsem si prosadil, že z Bangalore do Madrasu nepoletím, ale použiji vlak standardní třídy, kterou užívají obyčejní Indové. Dobrodružství začíná již na přeplněném nádraží, kterému vévodí tabule s fotografiemi několika set kapesních zlodějí, kteří operují v dané budově. Kdo se u této tabule zastaví, má jistotu, že bude okraden. O bezpečnost cestujících ve vagoněch je pak postaráno silnými mřížemi v malých oknech beze skla kvůli větrání. Air-condition je, podobně jako v divadle, doplněno velkými větráky visícími nad každým sedadlem a trvale otevřenými dveřmi vagonu. Důsledkem toho je pokrytí cestujících i zavazadel silnou vrstvou prachu. Zajímavý efekt je vyvolán při průjezdu písečnou oblastí. Vagon se zahalí do mračna písku s viditelností pouhých několika centimetrů. Pochopil jsem, proč se studenti jedoucí do školy v Bombayi převlékají na nádraží z montérek do studentských uniforem a naopak. Sedadla ve vagonu jsou dřevěné desky velikosti ca 50 x 50 cm, na kterých se sedí se skříženými nohama. Pouze já, barbar z Evropy, jsem si sedl „nepohodlně“ s nohama opřenými o podlahu. Spolucestující hovořící střídavě místními jazyky a angličtinou se projeví jako upřímní hostitelé. Stále nabízeli na palmových listech jejich kašovitou stravu, která se konzumuje prsty pravé ruky, protože levá se užívá k očištění vodou po použití toalety. Doufám, že jsem to nepopletl. Po příjezdu v noci do cílové stanice mě nikdo nečekal, přestože setkání bylo domluveno. Na nástupišti zbylo jen několik bezdomovců a dva železničáři hovořící pouze lokálním jazykem. V takovém případě je zázračným slovem „superintendent“. Muž, který zachrání cestujícího bez rozdílu problému. Ověřil jsem si to i později, kdy jsem zjistil, že údajně zajištěné letadlo z Aurongabadu do Bombay je obsazeno na několik týdnů dopředu, takže bych ztratil zaplacené místo do Prahy. Na úkor neznámého Inda mi byla škrtnutím superintendantova pera v seznamu cestujících dána přednost, za což se touto cestou postiženému indickému cestujícímu dodatečně omlouvám.

Škola v Ottawě 1981

Z titulu předsedy Výpočetní komise jsem měl povinnost se také zúčastnit činnosti Komise pro mezinárodní krystalografické tabulky. Při kontrole tabulek jsem zjistil, že určitá partie, týkající se výpočtů geometrie, je chybná. Napsal jsem proto, pokud možná, zdvořilý dopis autorovi a upozornil ho, že do příslušné části se patrně vloudil „překlep“. Autor omyl uznal a opravu publikoval v *Acta Crystallographica*. Během školy v Ottawě ke mně přišel zmíněný pán s úmyslem uškrtnit mě za to, že jsem v jeho práci našel chybu. Dopadlo to dobře. Neuškrtil mě a naopak přinesl láhev dobrého vína.

Škola v Adelaidě 1987

Vstup do cizí země bývá doprovázen různými rituály. Tak např. Austrálie, jež byla v minulosti zamořena divokými králíky, velbloudy, koňmi a jinými zvířaty je na veškerý dovoz velice přísná. Po přiletu do Perthu jsou na letišti kontrolovány, kromě jiného, i všechny dovezené potraviny. Kontrolovány, ale selektivně. Rohlík anglické výroby z paluby letadla je přijatelný. Týž rohlík z Prahy putuje v gumové rukavičce do nádoby s odpadem. Rovněž přivítání v universitním kampusu, kam jsme s několika kolegy přibyl z letiště ještě za tmy, bylo originální. Místní policie nás pokládala za nebezpečná individua mluvící špatnou angličtinou a podle toho s námi jednala. Před zatčením nás zachránil až řidič našeho mikrobuse, který se včas vrátil z kanceláře ubytovny.

Značný respekt jsem získal, když si účastníci školy v Adelaidě všimli, že hovořím plyně se zástupci řady národů. Tajemství spočívalo v tom, že Jugoslávec měl za manželku Češku, s Rusy jsem mluvil česky s ruským přízvukem, německy na základě slovníku z obrázkové knížky o zvířátkách, kterou jsem mnohokrát musel předčítat svým dětem, česko-polsky díky dlouhodobé známosti naší rodiny s jednou polskou lékařkou a lámanou angličtinou, kterou jsem nabyt jako malý chlapec během měsíčního pobytu v YMCA táboře v Anglii. Tomu odpovídal i získaný slovník, ve kterém nejobvyklejší výrazy patřily do skupiny „tabu“. Jednodušší to bylo s bulharštinou. Bulhar byl totiž původem z Prahy. Tyto „jazykové znalosti“ mi pomohly ke vstupu mezi vybrané úředníky IUCr.

A opět je tu slavnostní večeře pro účastníky školy. Vzácným hostem byl i „Ministr pro malý obchod a vědu“. Přiletěl vlastním letadlem. Tajemník mu podstrčil červené desky s nápisem „School“ a ministr přednesl projev plný výčitek na téma, že se jako krystalografové vzájemně neznáme a nevíme, co kdo dělá. To pak má za následek dublování výzkumu a zvýšené náklady. Projev vhodný pro sjezd sběratelů poštovních známek nebo ochránce tulaňů. Jakožto předseda Výpočetní komise jsem měl povinnost mu poděkovat. Kromě obvyklých frází jsem si dovolil konstatovat, že se v rámci krystalografické komunity vzájemně dobře známe, což jsem demonstroval jmény několika přítomných kolegů. O spolupráci pak svědčí i tato mezinárodní škola. Posluchači potvrdili má slova hlasitým potleskem. Na rektorovi hostitelské university bylo vidět, že má obavy, aby se pan ministr neurazil a nesnížil škole státní dotace. U středního stavu pedagogů jsem však získal

sympatie a pozvání na několik „party“ s opulentní večeří. Pro jistotu jsem se panu ministrovi omluvil za svou špatnou angličtinu, a pokud vím, tak Universita v Adelaidě se finančně nezhroutil.

Zasedání v Záhřebu 1993

Z titulu representanta Výpočetní komise IUCr jsem byl v roce 1993 pozván na společné zasedání krystalografů původních států Jugoslávie, které se konalo v Stubičke Toplice nedaleko Záhřebu. Přistání na letišti bylo nestandardní. Plno tanků a protiletadlových kanónů obsluhovaných vojáky několika států. Do místa zasedání jsem byl dopraven moderním Mercedesem, který k mému překvapení, jel po lesních cestách, které byly plně spadány srbskými raketami. Slovinci přijeli bez obtíží. Ze Srbska přibyl pouze jediný kolega, který jako alpinista překonal pěšky hraniční hory s batohem na zádech. Působivý byl i výlet účastníků zasedání do náboženského střediska Gornja Stubica, kde stovky vojáků nastupovali ke zpovědi a svatému přijímání před odchodem na frontu. Podobný obřad je nám známý z české literatury, popisující svěcení zbraní vojskům za první světové války. Naše rozpaky byly rozptýleny pohostinností místního hlavního duchovního, který se ukázal jako výborný hostitel se zásobami kvalitního vína.

Závěr

Mojí snahou bylo ilustrovat na několika příhodách, spojených s činností ve Výpočetní komisi IUCr, že i negativní situace mohou vést k pozitivním výsledkům. To potvrzuje i moje vyškrtnutí ze seznamu důstojníků Čs. lidové armády, kteří měli být přeškoleni obsluhu raket umístěných v Sovětském svazu. Důvodem byly moje časté kontakty s lidmi ze západu během působení v IUCr. A tak místo mne musel nastoupit do tříměsíčního kursu, konaného v polních podmínkách v blízkosti polárního kruhu, můj kolega z jisté vysoké školy. Jeho jméno z důvodů utajení zamlčím.

K. Huml

Poznámka redakce:

RNDr. Karel Huml, DrSc. Vedoucí rtg laboratoře v Ústavu makromolekulární chemie Československé akademie věd (1969-1993), dlouholetý člen a předseda Výpočetní komise Mezinárodní krystalografické unie (IUCr) a později předseda Evropské krystalografické asociace, se účastnil organizace řady Mezinárodních škol a Evropských krystalografických konferencí. Do povědomí mezinárodní krystalografické komunity vstoupil tím, že v roce 1975 zorganizoval v Praze „Mezinárodní letní školu krystalografických výpočtů“. Osmidenní akce se zúčastnilo 240 posluchačů. Je spoluautorem knihy „Crystallography Computing Techniques“ (ed. F. R. Ahmed, K. Huml, B. Sedláček, nakladatelství Munksgaard 1976, 502 stran), ve které 54 přednášejících, včetně dvou nositelů Nobelových cen, shrnuje tehdejší stav rentgenové strukturní analýzy.